

УДК 539.3

І.Когут, канд.техн.наук

*Інститут прикладних проблем механіки і математики
імені Я.С.Підстригача НАН України*

ДОСЛІДЖЕННЯ МІЦНІСНИХ І ДЕМПФУЮЧИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ ХІМІЧНИХ ДЖЕРЕЛ СТРУМУ

Досліджено основні фізико-механічні характеристики в тім числі динамічну жорсткість і коефіцієнт демпфування ряду полімерних матеріалів. Матеріали проранжировано за питомими характеристиками міцності і демпфування.

Умовні позначення

P – зусилля розтягу, згину;
 Δ – абсолютне видовження;
 $\varepsilon, \varepsilon'$ – осьова і поперечна деформації відповідно;
 F, F' – площі поперечних перетинів зразка, до і після руйнування;
 σ_T, σ_B – границі текучості і міцності відповідно;
 $\varepsilon_T, \varepsilon_B$ – деформації текучості і в момент розриву відповідно;
 E, E_d – статичний і динамічний модулі Юнга відповідно;
 ν – коефіцієнт Пуассона;
 a_0, a – амплітуди коливань;
 f – резонансна частота;
 w_0 – прискорення;
 ρ – густина матеріалу;
 c – коефіцієнт демпфування;
 k – динамічна жорсткість.

Підвищення швидкості руху і потужності двигунів транспортних засобів (автомобілів, поїздів, екіпажів з електроприводом, літальних апаратів, суден і таке інше) спричиняє інтенсивні вібрації і динамічні навантаження на тягові і стартерні акумулятори, які встановлюються безпосередньо біля джерела вібрацій – двигуна внутрішнього згоряння. За таких умов надійність і міцність громіздких і масивних високоємнісних акумуляторів можуть забезпечити полімерні матеріали з високими питомими міцнісними і демпфуючими характеристиками, а також уточнені методи оцінки міцності конструкцій [1]. Для вибору матеріалу, розрахунку конструкцій моноблоків і демпфуючих пристроїв акумуляторів необхідні характеристики матеріалів. До таких насамперед належать модуль Юнга і коефіцієнт Пуассона, границі текучості і міцності при розтягу, коефіцієнт демпфування і динамічна жорсткість при поперечних коливаннях зразків.

Досліджували пружні, міцнісні і демпфуючі характеристики поліетилену високої густини (ПЕВГ), співполімеру поліетилену з пропіленом (марки 22007-29 з добавкою спінюючого концентрату пінопона ПІУ в кількості 1%) ГОСТ 26996-86, термо- і радіаційно стійкого термопласту – полісульфону ПСФ-150, ебоніту ОСТ В38.057-82 і органічного скла. Випробуваннями на розтяг плоских зразків з двобічними лопатками (рис. 1) визначали модуль Юнга, міцнісні і деформативні характеристики; смуг завширшки 20 і завдовжки 150 мм – коефіцієнт Пуассона; випробуванням при поперечних коливаннях балкових зразків завдовжки 50 мм, з поперечним перетином $8 \times h$ мм – динамічні характеристики. Зразки-лопатки із полісульфону і співполімеру виготовлені виливанням у форми, решта (крім балкових із поліетилену) вирізані із листів. Поліетиленові балкові зразки вирізані із стінки труби $\varnothing 400 \times 8$ вздовж твірної і мають поперечний перетин 8×6 мм.

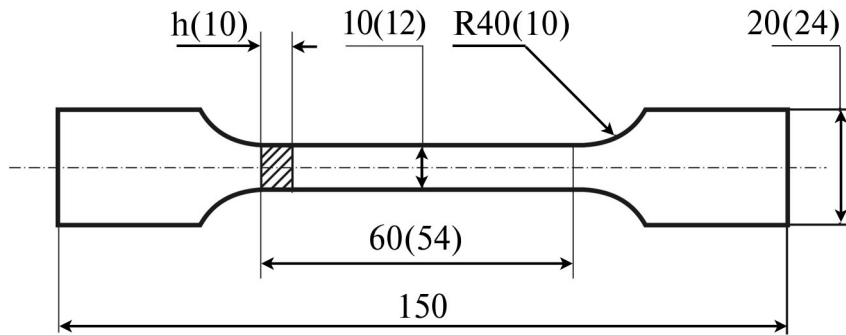

Рис.1. Зразки для дослідження міцності на розтяг. Товщина зразків із поліетилену, полісульфону, ебоніту, оргскла дорівнює 2,5; 4,2; 5,2 і 4,2 мм відповідно. В дужках розміри зразків із співполімеру

Плоскі зразки розтягували на машині для випробування металів на повзучість і довготривалу міцність моделі АИМА-5-2 у самоцентрованих захватах зі швидкістю їх розсування 25 мм/хв [2], яку забезпечував спеціальний мотор-редуктор, з'єднаний з валом ручного приводу навантаження. Для запобігання проковзування зразка в захватах встановлювались прокладки із наждачного паперу абразивною поверхнею до зразка, а затискні пластини мали подвійну насічку. В процесі навантажування зразків-лопаток записували діаграми розтягу в координатах “навантаження–видовження” ($P \sim \Delta$) двокоординатним реєструючим приладом ПДА-1. Зусилля розтягу і абсолютне видовження зразка вимірюються електромеханічними перетворювачами – кільцевим динамометром середньої жорсткості і I -подібним пружинним електротензометром, одиниці градування і діапазони лінійності показів яких становлять $1,3 \cdot 10^{-3}$ мВ/Н, 1,7 мВ/мм і $0 \dots 3 \cdot 10^4$ Н, ± 30 мм відповідно. Тензометр встановлювали безпосередньо на зразку. База l вимірювання видовження становить 60 мм, для зразків із співполімеру – 54 мм. В перетворювачах тензорезистори (2ПКП-10-100Б ТУ 25-06-1382-78) ввімкнені за схемою: чотири активні і компенсуючі тензодатчики – повний міст – згин [3]. В процесі розтягу зразків – смуг записували діаграми $\varepsilon'(\varepsilon)$. Деформації вимірювали тензорезисторами, включеними за схемою повного поста з активними і компенсуючими датчиками у протилежних плечах [4]. Для кожної деформації використовували два активні тензорезистори, які наклеювали (ціакрином) на протилежні грані в центрі зразка.

Дослідження показали, що зразки з ебоніту руйнуються без помітної локальної пластичної деформації, руйнування решти матеріалів супроводжується появою шийки. Для співполімеру довжина шийки сягала 10...12 мм, поперечний перетин шийки 10×7 мм. Значну пластичність виявляє полісульфон – після утворення, шийка поширюється на всю робочу довжину зразка, перетин шийки після розриву $7,8 \times 3,0$ мм. З діаграм розтягу (рис. 2) визначали зусилля і видовження в момент текучості і розриву зразка і за формулами $\sigma_T = P_T/F$, $\sigma_B = P_B/F'$, $\varepsilon_T = \Delta_T/l$, $\varepsilon_B = \Delta_B/l$ обчислювали граничні напруження і деформації. Січний модуль Юнга визначали при навантаженні, що становить 20% від руйнуючого. Коефіцієнт Пуассона ν обчислювали як відношення максимальних деформацій $\nu = \varepsilon'/\varepsilon$ на прямолінійній ділянці діаграми $\varepsilon'(\varepsilon)$. Для поліетилену коефіцієнт Пуассона не визначали, бо неможливо приклеїти датчики. Середні значення досліджуваних величин обчислені за результатами випробувань трьох зразків наведені в табл.1. Для визначення густини використовували аналітичну вагу з точністю зважування 0,5 г.

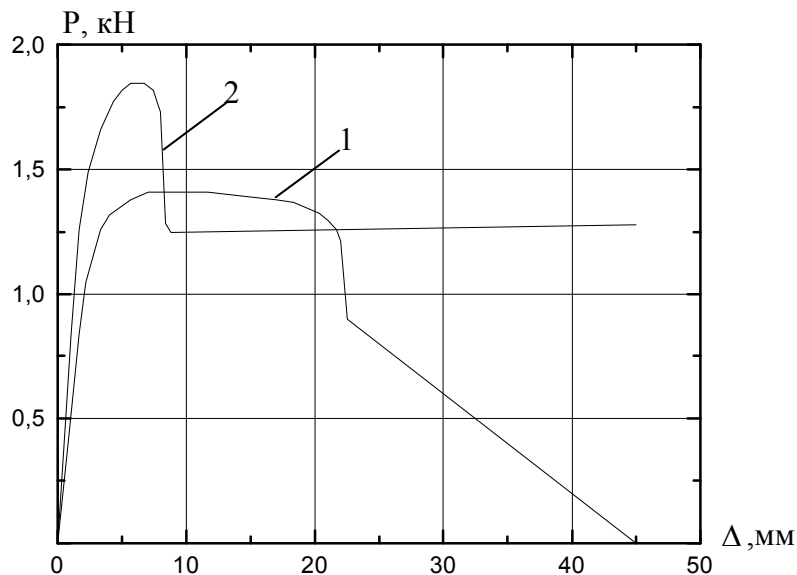

Рис.2. Діаграми розтягу зразків-лопаток:
 1 – співполімеру поліетилену з пропіленом; 2 – полісульфону.

Таблиця 1

Фізико-механічні характеристики матеріалів

Матеріал	ρ , кг/м ³	E , МПа	ν	σ_T , МПа	σ_B , МПа	ϵ_T , %	ϵ_B , %
ПЕВГ	960	1100	–	25,8	54,3	20	270
Співполімер	800	935	0,423	16,9	17,8	9,6	20
Полісульфон	1194	2495	0,360	46,5	54,5	5,4	37...75
Ебоніт	1383	4420	0,261	–	36,3	–	0,97
Органічне скло	1200	3200	0,338	–	74,4	–	2,8

Динамічні характеристики досліджували на установці [5] при резонансних коливаннях консольно закріплених на столі вібратора зразків. Зразки з інерційною масою 52,8 г на кінці консолі і робочою довжиною $l = 36$ мм випробовували на межі втоми матеріалу, за яку приймали $\sigma_{-1} = 0,25\sigma_B$ [6]. Для цього попередньо за формулою $a = 2\sigma_{-1}l^2/3Eh$ обчислювали амплітуди вільного кінця зразка і за тарувальною залежністю (рис. 3) визначали відповідні їм покази U координатного фотоприймача (КФП). (Залежність знята для модулюючої діафрагми з отвором $\varnothing 3,8$ мм, встановленої на оптичній осі між лазером ЛГ-78 і КФП на відстанях 1610 і 345 мм відповідно). При визначених показках U , що відповідають амплітудам, вимірювали частоти і прискорення і за формулою $a_0 = W_0/4\pi^2f^2$ обчислювали амплітуди коливань стола вібратора (табл.2).

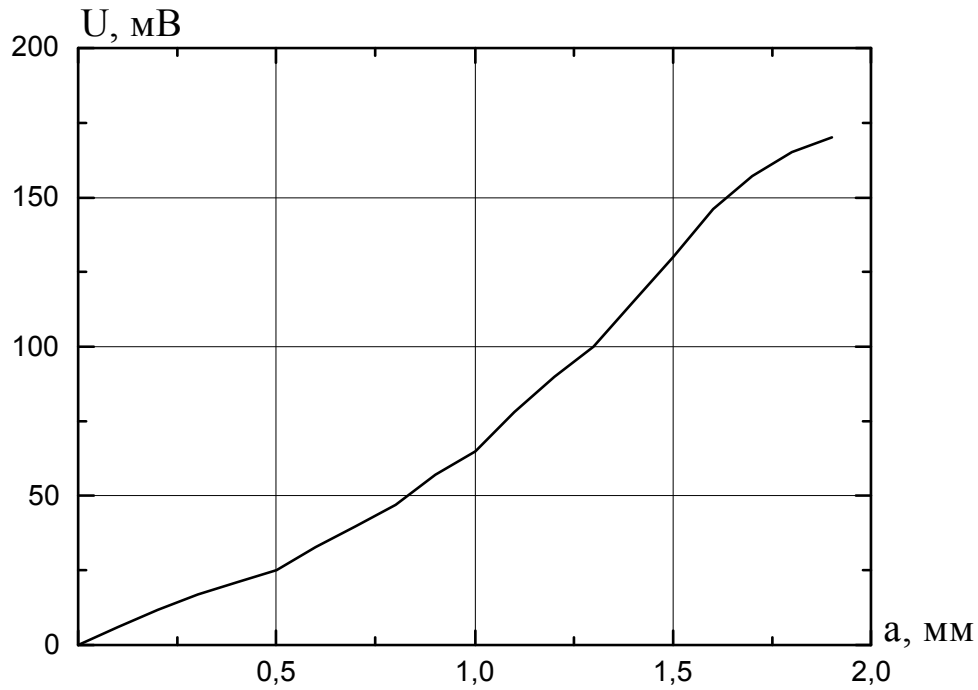

Рис.3. Залежність показів КФП від амплітуди коливань модулюючої діафрагми.

Динамічні характеристики матеріалів (табл.3) знаходили за відомими співвідношеннями [5], приведену масу зразків і динамічний модуль Юнга – за формулами $m_{np} = 52,8 + 0,24 \cdot \rho b h l$, $E_0 = k l^3 / 3J$: де J , b – осьовий момент інерції і ширина поперечного перетину зразка відповідно.

Таблиця 2

Параметри коливань зразків

Зразки		$a \cdot 10^3$, м	U , мВ	f , с ⁻¹	W_0 , м/с ²	$a_0 \cdot 10^3$, м
Матеріал	N					
ПЕВГ	1	0,86	53	74,7	8,5	0,038
	2			72,6	8,2	0,039
	3			75,5	7,8	0,035
Співполімер	1	1,07	66	56,7	6,7	0,053
	2			55,6	6,4	0,052
	3			55,5	6,3	0,052
Полісульфон	1	1,69	155	54,5	2,8	0,024
	2			56,9	2,9	0,023
	3			56,5	2,8	0,022
Ебоніт	1	0,37	21	100,4	5,0	0,013
	2			111,1	4,7	0,010
	3			115,9	4,1	0,008
Оргскло	1	0,95	59	70,9	15,0	0,076
	2			72,3	14,0	0,068
	3			71,4	13,5	0,067

Таблиця 3

Значення динамічних і питомих характеристик матеріалів

Матеріал	c , Н·с/м	k , Н/м	E_d , МПа	σ_{-1}/ρ , кПа·м ³ /кг	$c \cdot \sigma_{-1}/\rho$, Н·м/с
ПЕВГ	1,0649	11 568	1 249	14,1328	15 050
Співполімер	0,9108	6 544	1 086	5,5625	5 066
Полісульфон	0,3659	6 605	2 080	11,4112	4 175
Ебоніт	1,0086	25 144	4 172	6,5618	6 618
Оргскло	1,7589	10 682	3 364	15,5000	27 263

Матеріали ранжирували за питомими характеристиками втомної міцності і демпфування консольних балок з прямокутним перерізом $b \times h$ при поперечному згині циклічною силою P . Висоти балок визначені із умови міцності при згині визначаються за формулою $h = \sqrt{6Pl / b\sigma_{-1}}$, а їх маси – $m = \rho \sqrt{6Pbl^3} / \sqrt{\sigma_{-1}}$. Відомо, чим більше значення приведенного коефіцієнта демпфування c/m_{np} , тим менша амплітуда вимушених коливань, а отже, і напруженість пружного елемента гармонічного осцилятора з лінійним демпфуванням. Із формул для приведеної маси $m_{np} = 0,24m$ і приведенного коефіцієнта демпфування балки $c/m_{np} = c \sqrt{\sigma_{-1}} / 0,24\rho \sqrt{6Pbl^3}$ видно, що найлегша конструкція з найбільшими міцністю і демпфуванням буде з матеріалу, для якого питомі характеристики міцності σ_{-1}/ρ і демпфування $c \cdot \sigma_{-1}/\rho$ найбільші.

Як видно із табл.3, матеріали можна проранжувати так: за питомою міцністю – полісульфон, органічне скло, ПЕВГ, співполімер, ебоніт; за питомим демпфуванням – органічне скло, ПЕВГ, полісульфон, співполімер, ебоніт. Отже, із досліджуваних матеріалів ебоніт має найнижчі характеристики за міцністю і демпфуванням. Органічне скло має високі характеристики, але, як відомо, хімічно нетривке і досліджувалось лише для порівняння.

The principal physical-mechanical characteristics, dynamic rigidity and damping coefficient including, for some polymeric materials are studied. The materials are ranged according to the specific characteristics of strength and damping.

Література

1. Инженерные методы расчетов химических источников тока на действие механических нагрузок / В.Ю.Лавров, Я.Г.Марков, А.И.Русин, и др.; Под ред. Ю.А.Туманова.- СПб.: Энергоатомиздат. Санкт-Петербургское отделение, 1992.-215 с.
2. ГОСТ 17370-71. Пластмассы ячеистые жесткие. Методы испытания на растяжение.
3. Немец И. Практическое применение тензорезисторов.-М.: Энергия, 1970.-144 с.
4. Касаткин Б.С., Кудрин А.В., Лобанов Л.М. и др. Экспериментальные методы исследования деформаций и напряжений. Справочное пособие.-Киев: Наук. думка, 1981.-583 с.
5. Когут І. Дослідження динамічних характеристик тришарової балки // Вісник Тернопільського державного технічного університету.-2001.-Том.5-№3.-С.137-140.
6. Земляков И.П. Прочность деталей из пластмасс.-М.: Машиностроение, 1972.-С.158.

Одержано 14.05.2003 р.